

ARTIKELN

Inleiding themanummer 'Energietransitie en lokaal bestuur'

Thomas Hoppe, Ellen van Bueren & Maurits Sanders

Het belang van energie voor onze samenleving is evident. De energietransitie – de overstap van fossiele naar hernieuwbare energiebronnen, het efficiënter omgaan met energie en een verdere decentralisatie van energiesystemen – brengt grote veranderingen met zich mee voor de energiesector. Deze veranderingen zijn dusdanig groot dat het functioneren van de energiesector onder druk komt te staan. Factoren als leveringszekerheid en prijsstabiliteit van brandstoffen, van belang voor een concurrerende economie, zijn niet langer vanzelfsprekend.

De Nederlandse energiesector vormt een complex geheel van technische, sociale en institutionele componenten, die onderling in sterke wisselwerking staan. In dit systeem heeft de rijksoverheid een belangrijke rol. Zij definieert de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van energieproducten, energieleveranciers en netbeheerders en geeft prikkels om het gedrag van consumenten te beïnvloeden. Gelet op het belang van energie voor onze welvaart hoeft het geen verbazing te wekken dat energiemarkten tot de meest gereguleerde van onze economie behoren (Arentsen, 2009).

De bestudering van de transitie van de energievoorziening was lange tijd het domein van technische, economische en transitiekundige disciplines, en in veel mindere mate een vraagstuk waar bestuurskundigen en beleidswetenschappers zich over bogen. De weerbarstige werkelijkheid van de energietransitie laat echter zien dat er wel degelijk een rol is weggelegd om vanuit de kennis en de kunde van bestuurswetenschappelijke disciplines naar dit vraagstuk te kijken. Het blijkt ingewikkeld om oplossingen voor schone energie op grote schaal in de praktijk te brengen. Anno 2015 was het aandeel hernieuwbare energie in Nederland slechts 5,8%. Daarmee behoort Nederland tot de 'slechtste jongetjes in de klas' van Europa.

Dat de rijksoverheid er niet in geslaagd is om hernieuwbare energie te stimuleren, betekent echter nog niet dat men in Nederland met de pakken neer gaat zitten. Zo wijzen steeds meer signalen erop dat burgers enthousiaster worden voor lokaal opgewekte hernieuwbare energie. Zij wensen een energiesysteem dat gedecentraliseerd is en waarbij op grote schaal gebruik wordt gemaakt van hernieuwbare energiebronnen. Dit hangt onder meer samen met innovaties in hernieuw-

* De drie gastredacteuren zijn allen oprichter van het onderzoekscolloquium 'Energy and Climate governance' bij het Netherlands Institute of Government Studies (NIG).

bare energieopwekkingstechnieken, waardoor deze technieken beter betaalbaar en inpasbaar worden voor burgers. Daarmee lijkt het mogelijk om op veel grotere schaal lokaal schone energie op te gaan wekken. Mede door deze ontwikkelingen bepleiten steeds meer burgers de overstap naar een schoner en gedecentraliseerd energiesysteem. Maar om deze transitie mogelijk te maken is er meer nodig dan te wachten op initiatief vanuit de markt en (verkapte) stimulering door de rijksoverheid. Bovendien kunnen progressieve burgers het niet alleen. Steeds meer aandacht richt zich (in positieve en negatieve zin) op de faciliterende rol van decentraal bestuur (zie Verbong & Loorbach, 2012; Hoppe e.a., 2013; Karré e.a., 2015). Dit vraagstuk staat centraal bij het NIG-onderzoekscolloquium 'Energy and Climate Governance', dat in 2013 onder auspiciën van het NIG (Netherlands Institute of Government) is gestart.

Drie jaar geleden publiceerde Bestuurswetenschappen een themanummer (2013/2) waarin werd stilgestaan bij bestuurlijke vraagstukken die spelen bij energie en klimaatmitigatie. Het themanummer volgde op een panelsessie tijdens het NIG-congres 2012 te Leuven, van een gezelschap dat later het NIG-onderzoekscolloquium 'Energy and Climate Governance' zou vormen. De papers van de panelsessie vormden de basis van het themanummer (Hoppe e.a., 2013). Zij gaven de leden van het onderzoekscolloquium aanleiding om gemeenschappelijke thema's verder uit te wisselen en op zoek te gaan naar samenhang in de theoretische inzichten opgedaan in hun onderzoek. Drie jaar later, met de betrokkenheid van meer dan twintig onderzoekers van uiteenlopende universiteiten, hogescholen en kennisinstellingen, drie gepubliceerde themanummers in erkende wetenschappelijke tijdschriften, tien panelsessies en 74 papers op wetenschappelijke congressen in vijf verschillende landen, en menig promotieonderzoek (onder meer Sanders, 2013) verder, willen wij met het voorliggende themanummer reflecteren op wat drie jaar uitwisseling van bestuurskundig en beleidswetenschappelijk onderzoek rondom de energietransitie teweeg heeft gebracht.

Wij hebben veel onderzoeksresultaten gezien, papers behandeld en adviezen aan de publieke sector verstrekt. Hoewel er een grote verscheidenheid in thematische, methodologische en theoretische invalshoeken bestaat, is inmiddels een klein aantal kennisclusters geïdentificeerd (zie voor meer informatie hieromtrent Hoppe e.a., 2016). In de eerste plaats is er veel onderzoek met een overwegend lokaal karakter (zie bijvoorbeeld Van Bueren & Steenhuisen, 2013; Warbroek & Hoppe, 2015). Dit mag geen verwondering wekken, omdat energie- en klimaatprojecten zonder meer een lokale en ruimtelijke impact hebben. Binnen deze lokale onderzoeksfocus bleek er meer specifiek aandacht voor: energievraagstukken in een complexe stedelijke omgeving (het themanummer van Hoppe & Van Bueren, 2014; De Jong, 2013), energietransitie in de regio (themanummer Arentsen e.a., 2015); en institutionele en juridisch-bestuurlijke vraagstukken bij ontwikkeling en beheer van energie-infrastructuur (Sanders e.a., 2014; Heldeweg e.a., 2015; en het nog te verschijnen themanummer van Heldeweg e.a., 2017). Daarnaast zijn er vraagstukken rond ondersteuning van burger-energie-initiatieven (Arentsen & Bellekom, 2014; Oteman e.a., 2014; Hufen & Koppenjan, 2015;

Hoppe e.a., 2015; Warbroek e.a., 2015), de ambigue rol van wet- en regelgeving met betrekking tot experimenteren en de opschaling van innovatieve duurzame energieprojecten (Sanders e.a., 2014; Heldeweg e.a., 2015), en innovatie in decentraal bestuur teneinde actoren die duurzame energie- en 'low carbon'-systemen een kans te geven (Warbroek & Hoppe, 2015; Sanders e.a., 2014).

In dit themanummer worden deze thema's behandeld in een vijftal empirische bijdragen. *Simon Goess*, *Ellen van Bueren* en *Martin de Jong* gaan in op complexe sturingsvraagstukken bij verduurzaming van energiesystemen in stadsregio's. Hierna besteden *Imke Lammers* en *Maarten Arentsen* in hun bijdrage aandacht aan sturingsvraagstukken en institutionele arrangementen van slimme en duurzame lokale energienetten (de zogenaamde 'smart grids'). Vervolgens gaat *Hans Hufen* in op bestuurlijke rolneming van gemeenten ten opzichte van burger-energie-initiatieven. Daarna verdiepen *Maurits Sanders*, *Anne Veerle Brunnekreef* en *Michiel Heldeweg* zich in de weerbarstige rol van wet- en regelgeving in relatie tot de aanleg en verduurzaming van warmtenetten. Zonder aanpassing van het bestaande wetgevingskader zijn belangrijke modellen voor duurzame decentrale energiesystemen simpelweg onmogelijk. Dit vraagt om wijziging van bestaande kaders en de ontwikkeling van innovatieve beleidsinstrumenten en innovatieve arrangementen. Op het laatstgenoemde thema gaan *Beau Warbroek* en *Thomas Hoppe* verder in. Zij richten zich op de beleidsinnovaties van decentrale overheden en reflecteren op ervaringen met implementatie van dergelijke beleidsinstrumenten. Tot slot resumeren wij als gastredacteuren de 'opbrengst' van de bijdragen aan dit themanummer. Er worden lessen getrokken en er wordt een aanzet gegeven tot formulering van een nieuwe onderzoeksagenda over bestuurswetenschappelijke vraagstukken die spelen rond energietransitie en lokaal bestuur. De gastreactie wenst u veel plezier bij het lezen van het voorliggende themanummer!

Literatuur

- Arentsen, M.J., 'The Netherlands. Muddling through in the Dutch delta', W. Lafferty & A. Ruud (eds.), *Promoting sustainable electricity in Europe. Challenging the path dependence of dominant energy systems*, Cheltenham: 2009, p. 45-72.
- Arentsen, M. & S. Bellekom, 'Power to the people. Local energy initiatives as seedbeds of innovation?', *Energy, sustainability and society*, 2014/1, p. 1-12.
- Arentsen, M.J., J. Hurink, D. Fiedler & T. Hoppe (eds.), 'Cape forum on green and smart transitions in cities and regions. Technical and governance Challenges', *Energy, Sustainability and Society*, 2015/5.
- Bueren, E.M. van & B.M. Steenhuisen, 'Lokale energievisies als instrument. Een verkenning', *Bestuurswetenschappen*, 2013/2, p. 23-39.
- Heldeweg, M.A., M.P.T. Sanders & M. Harmsen, 'Public-private or private-private energy partnerships? Toward good energy governance in regional and local green gas projects', *Energy, sustainability and society*, 2015/1, p. 1-12.
- Heldeweg, M.A., A. Butenko, T. Hoppe, V. Dskalova, S. Lavrijsen, E.M. van Bueren & M.P.T. Sanders (eds.), 'Innovation in the European Energy Sector and Regulatory Responses to It', *Sustainability*, 2017 (nog te verschijnen).

- Hoppe, T. & E.M. van Bueren (eds.), 'Governing the climate challenge and energy transition in cities', *Energy, Sustainability and Society*, 2014/4, p. 1-9.
- Hoppe, T., E.M. van Bueren & M.P.T. Sanders (eds.), 'Sturingsvraagstukken rond klimaat en energie', *Bestuurswetenschappen*, 2013/2, p. 19-22.
- Hoppe, T., A. Graf, W.D.B. Warbroek, I. Lammers & I. Lepping, 'Local governments supporting local energy initiatives. Lessons from the best practices of Saerbeck (Germany) and Lochem (The Netherlands)', *Sustainability*, 2015/2, p. 1900-1931.
- Hoppe, T., F.H.J.M. Coenen & M.M. van den Berg, 'Illustrating the use of concepts from the discipline of policy studies in energy research. An explorative literature review', *Energy Research & Social Science*, 2016/19, p. 1-16.
- Hufen, J.M. & J.F.M. Koppenjan, 'Local renewable energy cooperatives. Revolution in disguise?', *Energy, Sustainability and Society*, 2015/1, p. 1-14.
- Jong, W.M. de, 'Op zoek naar de relevantie van het eco-stad concept in China', *Bestuurswetenschappen*, 2013/2, p. 40-54.
- Karré, P.M., I. Vanhommerig & E.M. van Bueren, 'De stad als lab voor sociale verandering', *Bestuurskunde*, 2015/1, p. 3-11.
- Oteman, M., M. Wiering & J.K. Helderman, 'The institutional space of community initiatives for renewable energy. A comparative case study of the Netherlands, Germany and Denmark', *Energy, Sustainability and Society*, 2014/1, p. 1-17.
- Sanders, M.P.T., *Publiek-private samenwerking in de Nederlandse energiesector. Vorm en legitimiteit*, proefschrift Universiteit Twente, Enschede: 2013.
- Sanders, M.P.T., M.A. Heldeweg, E. Straatman & J. Wempe, 'Energy policy by beauty contests. The legitimacy of interactive sustainability policies at regional levels of the regulatory state', *Energy, Sustainability and Society*, 2014/1, p. 1-13.
- Verbong, G. & D. Loorbach (eds.), *Governing the energy transition. Reality, illusion or necessity?*, Londen: 2012.
- Warbroek, W.D.B. & T. Hoppe, *Modes of governance and policy of decentralized governments supporting local low-carbon energy initiatives. A comparison of the Dutch regions of Fryslân and Overijssel*, paper Annual NIG Conference, Nijmegen: 5-6 November 2015.
- Warbroek, W.D.B., F.H.J.M. Coenen & T. Hoppe, *Exploring the relation between institutional support structures and contributing to the viability of local energy initiatives. An embedded case study of the Fryslân region in the Netherlands*, paper ICPP 2015 Conference, Milaan: 1-3 July 2015.